



ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԵՐԹ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Գ. Բ. Ա. Կ. Ա. Ն. - Գ. Ե. Ղ. Ա. Բ. Ո. Ի. Ե. Ս. Ա. Կ. Ա. Ն.

Գ. Ի. Տ. Ա. Կ. Ա. Ն.

ՎԱՐԻԶ-ՏՆՕՐԵՆ ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ  
 ՇՍՄԲ. ՖՈՒԼԻԲԱՃԵԱՆ ՄԵՐ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ



Դ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 12

ՇԱԲԱԹ, 25 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1919

## Հ Ա Յ Բ Ա Ն Թ Է Ո Ն Ը ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՐՋԻՆ ՄԵԾ ՄԱՐՏԻՐՈՍՆԵՐԸ

Հողվրտիք...

Գերեզմաննոցները, կեանքի ունայնութեան այդ ցուցանակարները, յիշատակարաններն են նաև մարդկային կեանքերու և գործունէութեան: Հողվրտիքը, յաճախ հարեւանը հայ ժամուն, պատմութիւնն է գիւղին կամ քաղաքին: Մեռելներու այդ աշխարհին մէջ իսկ մարդ խորունկ գիտակցութիւնը կ'ունենայ կեանքի նշանակութեան, իր ոտքերուն տակ հանգչած տեսնելով, մարդիկ որոնք գործեր, շարժեր, խօսեր են, կեանքը ստեղծեր, գործը երեւան բերեր, և արդիւնք թողուցեր ու անհետացեր են:

Հիմա որ համատարած գերեզմաննոցի մը մէջ է որ կը թափառի մեր միտքը, գերեզմաննոցի մը որ կարծես ոչ ծայրունի և ոչ վախճան, պիտի հանդիպին մեր աչքերը գերեզմաններու, որոնց առջև ակամայ կանգ պիտի առնենք, սարսուռ ու վիշտ զգալով:

Հողվրտիքը ուր պիտի մոլորին մեր քայ-

լերը, չէ այլևս հայ հեղջուկ ժամատունի շըր-

ջափակը և ոչ այլ քաղաքներու գեղազարդուած գերեզմանատունները: Անիկա անծայրածիր տարածութիւն մը ունի, Արաբիոյ անապատներէն մինչեւ Կովկասի սառնապատ սարերը, Իրանի լեռնադաշտէն մինչեւ Թրակիոյ հովիտները, անոր շրջապատին մէջ են, և անիկա լեցուն է, ոչ միայն գերեզմաններով, այլ դէզ դէզ դիակներու կոյտերով, խոշտանգուած, ջարդակոտոր, և ջախջախուած մարմիններու բլրակներով:



ՄՍԼՔՈՆ, ԿՈՒՐՃԵԱՆ (ՀԲԱՆԳԻ)

Հոն այդ անսահման մահաստանին մէջ, մեր ակնարկը սեւեռուն պիտի մնայ դէմքերու առջև, որոնք պատիւն ու փառքն էին ցեղին, որ իր տառապանքին մէջ ալ երկնել ու ստեղծել գիտէ, որ ամէնէն յուսահատական շրջաններու մէջ իսկ իր հաւատքը գեղեցիկ պողպատի մասին անեղծ պահած է:

Մեկըն Կիւրճեան մէկն էր անոնցմէ:

Պանդուխտներու կեանքի բոլոր դառնութիւն-



ները, թշուառութիւնները և տառապանքները իր զգայուն ու կորովի գրչին տակ, կենդանի գոյնով մը նկարագրուած, մէկ մէկ սլաք եղած են Պոլսոյ Հայութեան համար, որ խոր ցնցումի մը ենթարկուած է: Կիւրճեան 1880ական թուականներու վերջերը յայտնութիւն մը եղաւ: Իր հայրենական աւանդութիւններով օժուէն, բնագաւառի սիրով աւելցուն հոգին, բուն հայացի դաստիարակութիւնը, մոգական շունչ մըն էր կարծես, որ նոր ձգտում և նոր ոգի մը կը մտցնէր Պոլսոյ օտարաշունչ գրականութեան մէջ:

Պոլսահայ մամուլին մէջ այդ թուականներէն ետքը այլևս կուգար գաւառը գրաւել իր արժանաւոր տեղը ու նոր ներշնարան մը ըլլալ մեր գրականութեան համար, անոր ընծայելով նոր երանգ մը, աւելի մեր սրտին խօսող, աւելի մեզի ընտանի:

Բ.

Մելքոն Կիւրճեան ծնած է Բալուի Հաւալ գիւղը, 1859 սեպտեմբերին: Հաւալ ծննդավայրն էր նաեւ Օտեան ընտանիքին որուն յետոյ պիտի փեսայանար Կիւրճեան: Մելքոն հոն կ'ստանայ նախնական կրթութիւն մը, և 1870ին 11 տարեկան հասակին կուգայ Պոլիս իբր պանդուխտ և կը յաճախէ Սկիւտարի ձեմարանը մինչև 1875: Հոն դասընկեր կ'ունենայ Միհրան Դուրեանը (հիմա Եղիշէ Արքեպ. Դուրեան): Յետոյ կը փոխադրուի Ս. Սալ վարժարան ուր կ'աշակերտի այն ժամանակներու առաջնակարգ հայկաբան պուէտ Սալատուր Միսաքեանի, որուն իրեն հետ կ'աշակերտէին նաեւ Յարութիւն Մրմրեան, Տօք. Թորգոմեան և Տօք. Չիլինկիրեան: 1877ին դպրոցը ձգելով կը մանէ ուսուցչական ասպարէզ և Հայ լեզուի ու գրագիտութեան դասախօսութիւններ կը կատարէ զանազան դպրոցներու մէջ: 1879-81 երկու տարի կը վարէ Ռօտոսթոյի ազգային վարժարանին տնօրէնութիւնը, իսկ 1886-1890՝ Մեղպուրեան վարժարանի մէջ հայերէն և գրականութեան, և 1890-96 Կեղերոնականի մէջ հայ աշխարհաբար ու ազգային պատմութիւն և Սամաթիոյ ազջկանց վարժարանին մէջ՝ որ այդ շրջանին շատ փայլուն դիրք մը ունէր և գրեթէ երկրորդական վարժարանի վիճակին վրայ կը գտնուէր, գրաբարի դասերն ինքն կուտար:

Մելքոն Կիւրճեան, եռանդուն ու կրակոտ երիտասարդ մը, ուսուցչութեամբ զբաղած առեն գըրիչ ձեռք կ'առնէ, ուղղակի զինքը շահագրգռող նիւթերու վրայ խօսելու համար հանրութեան: Իր առաջին յօդուածները, գրուած Ազգային դաստիարակութեան վրայ, կը հրատարակուի Մ. Մելիքեանի Հայրենիքին մէջ:

Կիւրճեան՝ աւելորդ է ըսել թէ թունդ գրաբարեան մըն էր, ինչպէս էին իր բոլոր ընկերները այն առին:

Հետեւաբար անիկա առօրեայ-հրապարագրական ճիւղէն զատ, այն առին հրատարակուող Աօրական ընկերութեան Երկրագունի հանդէսին մէջ կը հրատարակէ կարգ մը բանաստեղծական հատուած-

ներու թագմանութիւնը, գրաբար լեզուով: Ասոնց առաջինը որ կը հրատարակուի Երկրագունի 1885 փետրուարի թիւին մէջ, իբր նմոյշ իր սօին կը ներկայացնենք:

Տ Ե Ր Ե Ի Ի Կ

Կորգեայ յոսոյ մայրենի  
Դոս սերելիկ եղկելի,  
Յո՞վ երբաս. ոչ գիտեմ զայն  
Հողմն բզկազին արկ կործան  
Միակ զնիքիս ապաստան:

Ի յեղեղուկ շրնչոյն բափ  
Ձեփիւն, հիւսիս ի բօսապ  
Յօրկ անի մերք այսրէն  
Ի դաճօրայս՝ յանճառէն  
Լեռնէ ի ձոր գիս վարեց:

Տարեայ գրնամ անսրբունց՝  
Ուր գիս վարե հողմոյն շունչ,  
Ուր կէս շրնոյն ամենի,  
Ուր թեւէ թերք վարդենի  
Եւ սերեւակըն դափնի:

ԱՐՆՈՒՏ

1885 օգոստոսի թիւին մէջ կը տեսնենք զինք իբր թարգմանիչ կոմսուհի Հօտրուլի «Մանիշակ» վերնագիրով մէկ բանաստեղծութեան: Այս առթիւ ապագայ աշխարհաբարի վարպետին այն առնուան արձակին վրայ գաղափար մը տալու համար հոս կը փորձուինք ընդօրինակել իր նամակը, նոյնպէս հրատարակուած Երկրագունի մէջ:

«Առ պասոււածան Խմբագիր-Տնօրէն Երկրագունի Հանդեսի.

Խնդալ.

Ձերեւիկ՝ զոր ի գաղղիական բիսասանաց կորգեայ մասուցի Ձեզ երբեմն ի նուեր, սեսի վերբնծիւղեայ գրգասուն ի նորոգ Գնսիդ Երկրի՝ զորոյ ի ձեռին ունիք գեսչուքիւնս: Եւ այս եղեւ ինձ ոչ սակաւ յորդու խախուսանաց:

Այսօր ի գաղղիականն ելեալ ի նեմ միւսանգամ ի Պարեաս յունկնդրուքիւն դաւնակաւոր նուագաց, ուր ի կուրծս անկաւ զղաւնալ այսրէն ձեռնունայն. եւ անա բերեմ զայս նուագ տունկ համեսիկ ծաղկանց, զմանիւրակ, որ զկուսագեղ այսից բերե գերանգս պասկառանաց: Յորչափ հնար եղեւ ինձ՝ հոգացայ զգեղոյ նորին անեղծ պանիլ զնկար՝ պասկառոնս մեծարանօք ի բիբիկն երկնագեղ մասուցեալ աշովս հայեցի:

Իսկ արդ, երե եւ բեկանս դեպք ի բարի ելցեն հանդիպիլ հեճքնկալ ակնարկութեան եւ ի գոսիդ բնծիւղել վերաբուսիկ, ոչ անփոյթ գսայց թերքս ծաղկանց եւ բիբեար, որ փրքքիւն անդանօր ի նեմս ոսից գեղասեր Պիմպլայց:

Հանեսչիք բնդունել զհաւաստիս անկեղծիք մեծարանաց, որովք

Եւ

Մ. ԿԻՒՐՃԵԱՆ

Սակայն այդ թուականներուն երիտասարդութեան մէջ ուր խմորումներ կը սկսէին ծայր տալ՝ Արեւելի հրատարակութիւնը որ 1884 Յունուար 2ին կը սկսէր, նոր շարժումի մը արտայայտու-



թիւնն էր: Երիտասարդութիւնը ասպարէզ կու գար փայլուն ծրագիրներով, նոր ոգիով ու նոր ձգտումներով: Հին ու նոր սերունդները նոր ճակատներ կը կազմէին: Այս փոխանցման շրջանին Մելքոն Կիւրճեան որ լեզուով հեներուն, սակայն գաղափարով նորերուն կը պատկանէր. ինքզինքը գտաւ նորերու խումբին մէջ և հոն դրօշակիր մը դարձաւ:

Վ.

Ութսունական թուականները Թրքահայոց համար յուսախաբութեան և միանգամայն ճիգերու ու նոր ձգտումներու շրջան մըն է: Պերլինի Վեհաժողովին Յիշդ յօդուածը, որ անգործադրելի կը մնար, այդ յուսախաբութիւնն էր: Եւրոպայէն յոյսը կտրելով մեր սեպհական միջոցներով և ջանքերով Հայ ժողովուրդին բարօրութիւնը ապահովելու եռանդուն աշխատութիւնները այդ ճիգերն էին:

«Քանի մը տարիէ ի վեր, կ'ըսէ, Արփիար Արփիարեան, այդ շարժման վարիչներէն մէկը, նոր երիտասարդութիւնը կը մտածէր թէ Հայաստանի վիճակին բարւոքմանը համար Արեւմտեան Եւրոպայի վրայ մեր շափազանցօրէն յուսադրութիւնը, հայ ժողովուրդին մէջ օրէ օր կը տկարացնէր ինքնօգնութեան գաղափարը: Ըղձացեալ նպատակի մը հասնելու ապահովագոյն ճամբէն հետզհետէ կը հեռանայինք: Ժողովուրդը՝ աչքերը Լոնտոն ու Բարիզ յառած՝ օտարին գթութեան կը սպասէր, առանց ինքը իր վրայ գթալու: Մեղկութեամբ կը թրծուէինք: Հարկ էր ժողովուրդը ցնցել, անոր իմացնել թէ թիւրքէն բարեկարգութիւն պահանջուած պահուն, մենք ալ մեր ձեռքով գործադրելիք շատ մը բարեկարգութիւններ կրնայինք ունենալ: Պէտք էր հանրային սիրտը թունդ հանել, հոգիները խռովել ու մեր ներքին վիճակը մեր ձեռքով բարելաւելու մտածումները զօրացնել: Նաև տարակոյս չկար որ շարունակ ներքին վիճակի բարեկարգութեան խնդիրը վառ պահելով, արդէն անուղղակի միջոցաւ մշտարժարձ պահուած կ'ըլլար ընդհանուր բարեկարգութեանց խնդիրը, որուն վրայ բառ մը գրելու արտօնութիւն չէր տրուած: Թրուան մտածումները «ներքին բարեկարգութեանց» խնդիրը պէտք էր ըլլար: Հայաստան թշուառ էր, բայց երջանիկ էին Պոլիս ապրող Հայաստանցիները, ու միթէ Պոլսեցիները անոնց ցաւերը չէին կրնար ամոքել»:

Այն ատեն Արեւելի խումբին ձեռքովը կը հրատարակուէր նաև Մասիս իբր գրական շաբաթաթերթ: Արփիար Արփիարեան վերը պատմուած մտածութիւններով տոգորուած, ուզեց որ Պոլիս ապրող Հայաստանցի պանդուխտին՝ զարիպին՝ կեանքը իր ամբողջ իրականութեանը մէջ ցոյց տրուի արիւնոտ հայ աշխարհին: Կիւրճեան, թէեւ տղայութեան Հայաստանէն եկած, միշտ յարաբերութեան մէջ էր պանդուխտներու հետ, որոնց մէջ խիստ պատկառելի թիւ մը կը կազմէին Բա-

լուցի որմնադիրները: Հետեւաբար Կիւրճեան քաջատեղիակ էր անոնց կեանքին: Զանազան նիւթերու վրայ հրատարակած յօդուածներով արդէն ցոյց տուած էր կրակոտ միտք մը, զոր իր բուն առանձնայատուկ տունին վրայ բերելու փառքը վիճակեցաւ Արփիար Արփիարեանի, որ խմբագրի իր գերազանց սրատեսութեամբ կրցաւ շուտով գնահատել Կիւրճեանի ընդունակութիւնը, և զանիկա ամէնէն ձեռնահաս գրագէտը համարեց հայ ժողովուրդը զարիպին թշուառութեան պատմութիւններովը տակն ու վրայ ընելու համար: Հետեւաբար Արփիար իրմէն խնդրեց՝ աղիտաւոր կեանքի մը պատկերացումը մեծ գիծերով: Կիւրճեան ՀՐԱՆԻ կեղծանունով Մասիս շաբաթաթերթի 1888 նոյեմբեր 28ի թիւին մէջ բացաւ այդ շարքը Արտաւեսի խնամքը վերնագրով յօդուածով մը, որ նամակի մը ձեւը ունէր՝ ուղղուած Արփիար Արփիարեանի, որ զինքը զարիպներու կեանքին վրայ գրել թելադրողն էր:

Սարսուռ մը զգաց Պոլսոյ հայութիւնը առաջին անգամ որ Հրանդ պայթեցաւ: Պոլսոյ հայը կը վրդովուէր, ու 40000 պոլսեանակ պանդուխտներ կ'իմանային թէ իրենց համար խորհող մարդիկ կային, իրենց համար բարախող սիրտեր կային:

Հրանդ, առանց կանգ առնելու շարունակեց իրարմէ առնական ու նոյնքան զգայնիկ էջեր արտադրել, որոնցմով ամօթահար կ'ընէր պոլսեցիները պանդուխտներու նկատմամբ իրենց վարմունքին համար, կը խոցոտէր, կ'արիւնէր սրտերը, կը շարունակէր սեւեռուն պահել հանրային ուշադրութիւնը պանդուխտի խաւերուն վրայ:

Հրանդ կը թափառի պանդուխտներու աշխարհին մէջ, կը մտնէ Հիւանդանոցը որ պանդուխտներուն համար կառուցուած է, ու հոն պանդուխտը անգթօրէն կ'սպաննուի: Կ'երթայ Պատրիարքարան որ պանդուխտին բնական պաշտպանն է և պանդուխտը կը թալլէ: Կը շրջի Պոլսոյ փողոցները և կը տեսնէ պանդուխտը քանի մը փարայի համար օտարազգիներէ գնահատուած:

Ամբողջ տարի մը իր շուրջը խանդավառութիւն ու սարսուռ առաջ բերելէ յետոյ, Հրանդ կը գրէր.

«Հերու ճիշդ այս ամսուն էր որ խնդրեցիր ինձմէ բաներ գրել մեր պանդուխտներու կեանքէն: Ասկէ ի վեր տարի մըն է, և պարբերաբար գրեցի խաներէն, գերեզմաններէն, տուններէն: . . . Եւ սակայն չմոռնամ ըսել որ տակաւին ոչինչ միայն գրած եմ այդ սարսափելի կեանքէն, շատ բաներ ալ կան որոց հեռուէն խելք հասցնել կարելի չէ. բաներ ալ կան որոց գրչի ծայր չպիտի մերձեցնենք բնաւ, բաներ ալ կան զորս հարկ է տեսնել պանդուխտի տանը մէջ՝ կենակից ըլլալով անոր գաւակներուն, անոնց չոր ու սեւ հացն ուտելով և տառապանքն ալ հագնելով: Իսկ ինչ որ ամէն բանէ աւելի ակնբերեւ եղաւ. այն է թէ այդ կեանքի գոյութիւնն ինչպէ՞ս երկարած է մինչեւ այսօր, ինչպէ՞ս կեանքի տարիքը կրցած են մնալ այդ փտութեանց մէջ:



Առնուազն այսօր հարիւր հազար հոգի իրենց տուներէն դուրս նետուած են և գիտէ՞ք թէ որոնք են, գործող, վարող, ցանող ու հնձող ձեռքեր, համեմատաբար առոյգն ու կորովին: Տարին, ամէն զեղջեր ընելէ ետքը, գէթ 50-60,000 անձին զաւկի կորուստ կայ. ասոր վրայ աւելցուր նաեւ օտարութեան մէջ շարունակուած չարաչար դոճերն ալ, հովէ զարնուած, ձողերու տակ ջարդուած, և ահա խոշոր գումար մը մեռելոց, զորս կը թաղենք առանց քահանայի և արցունքի: Գարեք այսպէս շարունակուած են, այսօր ալ կը շարունակուի այդ աղէտքը, հիւանդի մը թոքերը կրծող որդերու պէս:

Առանց ինչ ժամանակ անցնելու, պէտք է այս բանին ուշադրութիւն դարձնել. բաւական չէ մեզի Հիւանդանոցին դռները բանալ պանդուխտին օրհասականներուն առջեւ. պէտք է քանի մը քայլ անդին անցնինք. — քահանան իր բաժինը ունի, ունեւորն իր պարտաւորութիւնը, պատրիարք, վարչութիւն, երեսփոխանութիւն, առաջնորդ իրենց պարտքն ունին: Պանդխտութիւնն, եթէ այսպէս շարունակուի, մեր գաւառներն անմարդի կ'ընէ այսօր կամ վաղը. այս համոզումն ունեցէ՛ք, ահաւոր ճշմարտութիւն է»:

Ահա Հրանդի գրականութիւնը և իր ձգտումը. իր աշխարհաբարը, ինչպէս կը տեսնուի, այն է որ հիմա կը տիրապետէ Պոլսոյ մէջ, և թուրքերոյ Հայոց մատենագրական լեզուն կը կազմէ, շնորհիւ նորերու պայքարին ու ջանքերուն: Գրաբարի իր հմտութիւնը, ընդհակառակը, աւելի գեղեցկութիւն մը կուտայ անոր:

Արփիար Արփիարեան Հրանդի 1880—90 գրական շարժման մէջ կատարած այդ նշանաւոր դերը սապէս կը սահմանէ:

«Պանդխտութեան կեանքին յօգուածներու շարքը անշուշտ, լաւագոյն օրերու մէջ, հասոր մը պիտի կազմէ. իբրեւ Արեւմտեան Հայոց տասնեւիններորդ դարու վերջին քառորդին գրական ու պատմական կեանքին յիշատակարաններէն մին: Այդ հասորը պիտի մնայ դասական գործ մը, և իր գեղարուեստական յատկութիւններովը, միշտ պիտի կարգացուի:»

Հրանդ այս կերպով Մասիսի հետ կապուած էր: Մասիսի վարիչները գրական շրջանակէն դուրս ելլելով հանրային գործունեայ կեանքի մըն ալ մասնակցեր էին, թերթն ալ այդ կեանքին ազդարարը ընելով: Մուսա պէյի դատաստանէն յետոյ արդէն ազգային մեծ տագնապ մը կը գուշակուէր: Էրզրումի դէպքը որ 1890 Յունիսին տեղի ունեցաւ, փութացուց պայթումը, և 1890 Յունիս 15ին տեղի ունեցաւ Պատրիարքարանի ցոյցը: Ձերբակալութիւններ, բանտարկութիւններ, աքսոր կանխաձայն ժողովուրդը սարսափի մէջ կը պահէին: Մասիս քանի մը ամիս ալ կը շարունակուի: Արփիար կը ձերբակալուի և Բաշալեան խոյս կուտայ: Մասիս կը դադրի: 1890 Հոկտեմբերին Մասիսի շուրջը հաւաքուած գրական ու ժերը քայքայուած էին: Քիչ յետոյ անոնք զիրար կը գտնեն: Հայրենի կեդրոնը կ'ըլլայ այս

նորերուն որոնք խօսքը ու գործը իրարու միացնելու կը նկրտէին: Հրանդ դարձեալ անոնց հետ է: Սակայն կուսակցական վէճերը որոնք ծայր տալ սկսեր էին, Հայրենիքի շուրջը համախմբուած ուժերը երկպառակեց: Հրանդ, անոնցմէ մէկը եղաւ որ բաժնուեցան Հայրենիքէն, կուսակցական անհամաձայնութեամբ, թէեւ չդադրեցաւ գրելէ մինչեւ 1896 օգոստոս, երբ Պոլսոյ կոտորածէն յետոյ, ինքն ալ ուրիշներու պէս գաղթեց Վառնա, ուր Օր. Արմաւենի Մինասեանի հետ (հիմա Տիկին Մինասեան) հաստատեց վարժարան մը, Արծրունեան անունով: Կիւրճեան հիացող մը Մշակի խմբագիր Գր. Արծրունիի, անոր նուիրած էր իր հիմնած վարժարանը: Այդ դպրոցը տեւեց երկու տարի: Հրանդ, հոն ալ չդադրեցաւ գրական գործունէութենէ: Վառնայի մէջ հրատարակուող Շարժում լրագրին մէջ Շառաւայ կեղծանունով գրեց յօդուածներ, միեւնոյն շունչով ու ոգիով:

1898ի Օգոստոս 2ին, դարձաւ Պոլիս, յուսալով որ ինչպէս ուրիշ վերադարձող գաղթականներ, իրեն դէմ ալ ու է արդեւ չպիտի յարուցուէր: Սակայն Համիտեան կառավարութիւնէ զինքը բանտարկեց: Վեց ամսուան տառապանքը մը ետքը աքսորուեցաւ Գասթէմունի, ուր մնաց տասը տարի ամբողջ: Հոն դարձեալ անգործ չէ մնացած: Ճախճախոսֆիլն մեջ, երկու առանցիք վրայ խորագրով տոհմային կեանքէ ընդարձակ վէպ մը պատրաստած է զոր Սուրհանդակ սկսաւ առանց ստորագրութեան հրատարակել: Միայն 18 թիւ հրատարակուած էր երբ մատնուեցաւ և ոչ միայն հրատարակութիւնը արգիւտեցաւ, այլ նաև ձեռագիրներուն ամբողջը գրաւուեցաւ: Հրանդ այլևս բաւական տան չփորձեց գրիչ շարժել: 1905ին Պոլսուցի և Թիքալից ի Պոլսու ծածկանուններով գրչապայքար մը ունեցաւ իր դասընկեր Եղիշէ Եպս. Դուրեանի հետ, Շնորհայի կրօնական բանաստեղծութիւններուն աշխարհաբար ոտանաւոր թարգմանութեան առթիւ: Բիւզանդիոնի Խմբագրութիւնը կրցաւ գաղտնի պահել իր անունը, և երկու հայերէնի վարպետներ ուժ ամիս պայքարեցան իրարու հետ: Կիւրճեան, նմանօրինակ վէճ մըն ալ 95—96 թուականներուն ունեցած էր Պէրպէրեանի հետ, Սամաթիոյ վարդուհեան վարժարանի հարցաքննութեան միջոցին «շորժում» բառին շուրջը վէճի մը բռնուելով: Ամիսներ տեւած է «Յորժում մակրայի թե շաղկապ» գրավէճը, որուն մէջ երկու գրաբարի ակոյտանները բուռն թափով ու ուժգնութեամբ իրարու հետ պայքարած են, որպէս նոր Աքիլլէաներ:

Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումէն վերջը առաջին Պոլիս փութացողներէն մէկն ալ եղաւ Կիւրճեան, որ եկաւ դարձեալ Կ. Պոլսոյ վարժարաններու մէջ Հայ լեզուի ուսուցչական բեմը գրիչն ալ ձեռք առաւ և գրեց ցանուցիր յօդրապէս Արեւելի մէջ, որուն պահ մը մնայուն աշխատակիցը եղաւ:

1915 Ապրիլ 11ին, Պոլսոյ մտաւորականներու հետ որոնք տարագրուեցան, Հրանդ ալ աքսորուեցաւ Այալ: Մնացեալը գիտէք արդէն:

Պանդուխտներու կեանքին եղերերգուն, խանգերի իր ունկնդիրները ու տանի հեռուները, ո՞վ գիտէ ո՞ւր կը հանգչի հիմա, որ անկիւնը այն համատարած հողվորտիքին, որ Անաստուր կը կոչուի:

ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՈՅԱՆԻ



ԵՂԲԱՅՐՆԵՐՈՒՆ ՍՈՒԳԸ

Սեւ թղթիկ մըն է աս՝ զոր Սիրունի իր թաքստոցէն զըրկած է խոստմանից բայց վաղաշէջ քրոջ մը Մարի Գիւրք-ձեանի մահուան առթիւ՝ անոր լացող պարագաներուն...

19 Հոկտեմբեր 1919

Իմ սգաւոր բարեկամ,

Ա՛հ, գիտնայիր, թէ ի՞նչ կսկիծով ու ի՞նչ սարսուռով խոցուեցաւ հոգիս, ու մենաւորի խուցս ինչպէս մէկէն սեւով լեցուեցաւ, երբ սուգդ լսեցի, ա՛հ, և ի՛մ սուգս, զի Մարին որ մարեր է իմ ալ քոյրս էր, և աւելի քան իմ քոյրս՝ քանզի իմ ձեռնասունս էր:

Մարին զոր կուլաս թող որ ես ալ լամ, ու լամ այնպէս որ արցունքս չհատնի, կսկծամ այնպէս՝ որ ալ չսփոփուիմ, քանզի դժուար է զայն ճանչնալ ու այժմ սփոփուիլ, քանզի անհար՝ անոր առաջին երազներն յիշել, անոր նուիրուած իտէալներն յիշել ու մխիթարուիլ:

Դեռ շատ փոքր էր ան երբ արուեցաւ ինձ զայն ճանչնալ՝ երբ դեռ թռչնիկ մ'էր որ կ'ուզէր թռչիլ, երբ թիթեռնիկ մ'էր՝ որ կ'ուզէր վազել իր մանկական երազներուն ետեւէն... Ա՛հ, հէ՛ք թիթեռնիկ, չգիտցաւ թէ իր թռիչքներն համբուած էին, ու շուտով, շուտով, զո՞ն պիտի դառնար բոցին...

Ու զո՞ն դարձաւ բոցին, այսքան կանուխ, աւա՛ղ, ու այսքան մանուկ... Ա՛հ, ո՛վ գիտէ, ինչպէս կանչեց ան՝ իր տակաւ փախչող երազներուն ետեւէն, ա՛հ, ո՛վ գիտէ, ինչպէս աղերսեց ան՝ իր տակաւ մեռնող յոյսերուն, բայց հէ՛ք թիթեռնիկ, գրուած էր որ զո՞ն դառնար բոցին... Ա՛հ, դառն է մեռնիլ երազներով լեցուն, ու աւելի դառն՝ մեռնիլ երազներուն կանչելով...

Ա՛հ, չտրուեցաւ ինձ Մարին տեսնել իր վերջին օրերուն որդէս զի գայի ու սփոփէի՝ երազներն իր մասձ, բայց շատ անգամ ես տեսեր եմ զայն իմ մենաւորի խուցիս մէջ, ան շատ անգամ անցեր է իմ աչքերուս առջեւէն, ու գիտնայիր, ինչպէս երկիւղած ու ջերմին՝ ամէն անգամ աղերսեմ իմ արեւուն՝ որ յոյս ու ժպիտ տանի անոր հիւանդ խոցէն ներս ու իր ջերմութեամբ օժէ անոր մասձ հոգին:

Ա՛հ, չտրուեցաւ ինձ գալ զայն հողին յանձնել ու փոստալ իր ականջն ի վար՝ թէ չմեռաւ ինք, թէ ինք կ'ապրի ու պիտի ապրի, քանզի մարդ չի մեռնիր՝ երբ երազներ ունի հոգւոյն մէջ պահած:

Բայց շուտով, շատ շուտով երբոր ծաթէ սպասուած առտուն, ու դո՛ւրս նետուիմ իմ դաժան խուցէս, ա՛հ, ես պիտի երթամ իր շիրմին վրան, ծաղիկ տանիմ իր հողին, ու աւետեմ թէ բոլոր երազներն յարութիւն առին...

Յ. Ձ. ՍՈՒՐՈՒՆԻ

GLORIA VICTIS!

Մատիկն՝ որ շիջաւ

Մախառումրդ, Բո՛յր, անվախեան, Զայրայիր .  
Լեց Բեզ, մինչ նոր հանգրուան Կ'երգէիր :

Բիբերդ յառած միտս դեպ ի վեր, Անձանձիր,  
Կ'որոնքին հորիզոններ Լուսածիր :

Չունէիր ոչ մեկ վարանում, Երբ շաչեր  
Շուրջրդ այիք, եւ կամ սրտում Երգն հնչեր :

Տենդի, ճիգի դուն ուխտաւոր Քաջամարգ,  
Մորենի մը դարձար բուստ, Ոսկեվարս :

Յանախ քոթիկ մըն էր, կամ ճիչ Դառնուրեան,  
Կը պրկեր Բեզ, ինչպէս ճնշիչ Լաց, կական :

Ազաստենչ, արդար ցամաքն Զուր անեռչ,  
Դուն կրեցիր յոյսի, լիման Ելեռչ :

Մերք ծիծաղ մը ջերմ, պապաչուն, Յո՛ւլ կարմիր,  
Կը ցանէիր . յոյսիդ մերք չուն Կու լայիր :

\* \* \*

«Հիւանդ է ա՛յ»: Շունչ մը հեւուն Կը հծծէ,  
«Արիւն լացաւ, մաղասն արիւն Ծծած է...»

Մախառումի առապարեկն Ելին իր սեգ՝  
Փերեց կողերն անգորեկն, Խոնջաբեկ :

Արդ կը ծիւրի, ճգնաժամն է Մայրամուտ . . .  
Մախառում մը, այս ալ դժնէ, Եւ մո՛ւր, մո՛ւր:»

Հանգստացիր, Բո՛յր հրատուն, Դուն յուրիկ,  
Տենդերդ վառ պիտի դառնան Փոքորիկ:

Երեք ասանեակ հազիւ կայիք Երբ իջար  
Մարտի կրկես, եւ արդ ձեր քիւն՝ է հազար :

Ուժերդ, այո, Բեզ դաւանան՝ Նըւաղուն  
Թողին, բայց չէ՞ այտերդ որդան՝ Կայձ հեղուն :

Անմահութիւն, չէ՞, կ'ըղձայիր Անձկագին,  
Կայծերդ այդ չե՞ն աւիւնայիր Կամփիդ գին:





Ի.Վ.Ն. ՄԷՍՏՐՐՕՎ, ԵԶ. — Չարիւրանքի փոթորիկներ

## ՉԱՐՀՈՒՐԱՆՔԻ ՓՈԹՈՐԻԿՆԵՐ

### Ա Ղ Օ Թ Ք

Ու Գերեզմանափորները աւերակեալ Քաղաքներուն՝ այսպէս որոտացին . . .

«Դուն կեանքէն անգիտակ ուղեւոր կամ ուղեկորոյս ճանապարհորդ ,  
 Ո՞ւր կ'ըտապես խաւարներով՝ բոպիկ ոտքերդ արիւնելէն . . .  
 Կանգ առ այստեղ, ու թօթուէ մոխիրները կերպարանքիդ ,  
 եւ սա՛, քու աչքերդ անտարբեր՝ հակէ՛ անվարան ու աներկիւղ՝  
 Չարչարանքի ու Տառապանքի այս հողին վրայ ,  
 Որպէս զի դուն ալ ճանչնաս Չարիքները Կեանքին . . . :  
 Ու մխրճէ՛ քու նայուածքիդ տրտմութիւնը մեր աչքերու հուրին ,  
 Որպէս զի մեր հոգիները գոնէ՛ անգամ մը մտերմանան . . .  
 Ու հանգչեցո՛ւր քու անսուաղ մարմինդ թափառականի  
 Սա սպիտակ մարմարներուն անշարժութեանը վրայ ,  
 եւ ունկնդրէ՛ մեր խօսքերուն ճշմարտութեանը այս իրիկուն . . . :

«Գերեզմաններուն խորութեանը մէջ բանտարկուած մնալէն  
 Տարիներէ ի վեր , մեր աչքերը արշալոյս մը չը տեսան .  
 Ու մաշեցան մեր ձեռքերը, բահերու եւ բրիչներու պողպատին հետ . . .  
 Չարհուրանքը մեր սնունդը եղաւ, եւ աղաղակը սուգերու՝  
 Մայրական օրօրներ մեր մթազնած աչքերուն :  
 եւ քանի՛ քանի՛ ժամանակներէ ի վեր  
 Մեր ցորեկները գիշերներու հետ կը փոթորկուին . . .  
 Բայց ամփոփուէ՛ ու վահանաւորէ՛ քու սիրտդ  
 Փակէ՛ աչքերդ ու ջիղերդ պրկելէն՝ ունկնդրէ՛ մեզի այս գիշեր  
 Որպէս զի մեր պատմութիւնը այլ եւս պատգամներ:»

— Այս գերեզմանոցը որ մեր ոտքերուն տակը կը հանգչի,  
 Դարերու Սուգը եւ Չայրոյթը ունի իր մէջ անթեղուած :  
 Մեր այս ձեռքերով տարաբաղդ՝ բիւրաւորներ ենք թաղեր,  
 Բոլոր աստղերը, բոլոր արեւները մեր Յեղին .  
 Ահաւասիկ անոնք սա՛ հողերուն խաւարին մէջ կը հանգչին . . . :  
 Անհաշուելի կիսամեռները Քաղաքին, մորկի մը պէս անասնձ  
 Այն սարսափի գիշերներուն, բոլորը մէկ, բոլորը մէկ ,  
 Իրենց պատանքին ու մարմինին սառույցներէն լուսաւոր՝  
 Խաւարին մէջէն, դէպ ի մեր բազուկները սուրացին . . .



Իրենց ճակատին ու աչքերուն զայրոյթովը տապալելէն՝  
 Մահատունին պարիսպները եւ երկաթեայ դուռները հաստաբեկ . . .  
 Կային որ՝ իրենց գերեզմանը անօգնական ու հեւասպառ փորելէն  
 Անհետացան՝ հողը մըրկի պէս իրենց վրայ հոսելով . . .  
 Կային որ՝ կ'աղաղակէին գետնամած, «Օգնեցէ՛ք մեզ, օգնեցէ՛ք մեզ  
 Որովհետեւ կեանքին ամէն ըոպէն, մահ է մեզ համար:»  
 Եւ ուրիշներ. «Օ՛, օգնութիւն կը պաղատինք մենք ձեզի,  
 Հասէք եղբայրներ, որպէս զի մեր հանգստարանը անմիջապէս պատրաստենք,  
 Որովհետեւ թշնամին ահաւասիկ կը հասնի ու մենք ծարաւի ենք այս հողերու բարիքին:»  
 Ծերունիներ մենք տեսանք այս անողորմ աչքերով,  
 Որ իրենց մահացեալ զաւակներուն դիակներով բեռնաւոր՝  
 Ու Տառապանքի երկաթներէն կորաքամակ,  
 Դողդոջուն ձեռքերով ու կզակնին կափկափելով՝  
 Չաւակներնուն ու իրենց դեռ ողջ դիակները՝  
 Այս հողերուն իշխանութեանը նուիրեցին . . . :  
 Գեղուհիներ կային եւ թշուառ մայրեր հերարծակ  
 Որոնք իրենց ձեռքերուն մէջ սպիտակ՝ նամակներու դէզեր ծրարած  
 Կը գերեզմանուէին անյագօրէն ու երջանիկ տրտմութեամբ . . . :  
 Կային որ՝ մագերնուն ալիքները իրենց զաւկին ու իրենց կոկորդին պրկելով,  
 Բոպէներու մէջ երջանկօրէն մահացան . . .  
 Եւ ուրիշներ եւ բիւրաւորներ պատերու տակ կժկուած՝  
 Կ'արտասուէին մեր անողորմ ձեռքերուն բարիքներէն անհամբեր . . .  
 Օ՛, մարմիններէն անջատուած գլուխներ մենք թաղեցինք  
 Որոնց աչքերէն արտասուքը դեռ աստղերու պէս կը հոսէր . . .  
 Իրենց արդէն մահացեալ մարմիններուն երազանքէն . . . :  
 Ու մարմիններ զլխատուած, աչքերնուն յոյսին ծարաւի,  
 Որ իրենց անբուժելի վէրքերէն անգամ մ'ալ կ'արիւնուէին . . . :  
 Եւ քանի՛ քանի՛ հեւացող սրտեր եւ բազուկներ անբակտելի . . .  
 Եւ դեռ մայրեր կային որ իրենց սպիտակ մագերու խուրձերէն  
 Աճապարանքով խեղդակապեր հիւսելով  
 Իրենց զաւակներուն համար դէպ ի Բաղաքները ոճիրի  
 Հովերուն անասհման բարութեանը յանձնեցին . . . :  
 Եւ ո՛վ զարհուրանք դեռ գերեզմաններ կան  
 Որ գիշերն ի բուն կը շարժին . . .  
 Եւ մեռեալներ, որ Յիշատակներու յաճախանքէն՝  
 Հողին տակը թշուառօրէն կը հեծկտան . . .  
 Ու ուրիշներ իրենց սէրերը ու վրէժները անմոռաց  
 Տարիներէ ի վեր ամէն ըոպէ, ամէն ըոպէ կը խմբերգն . . .  
 Ու տե՛ս բիւրաւորներ, իրենց մատները իրենց վէրքերուն մէջը թաթխելէն,  
 Դիւային կամքով մը ու աճապարանքով, մարմարներու անտարբերութեանը վրայ  
 Իրենց արիւնին կարմիրովը՝ սա՛ անհասկնալի տողերը գրեցին . . . »

- Օ՛, հասանք վերջապէս, հողին տակէն Չեր նոր Սուրերը դարձնելու . . .
- Լոյսը մեր գերեզմանէն պիտի ծագի . . .
- Կը մեռնինք, որպէս զի սպառազինուիք . . .
- Մայրի՛կ, մայրի՛կ օրհնէ՛ զիս եւ Յեղս անրնկանի . . .
- Մեր գերեզմանէն պիտի ծլին ծաղիկները ազատութեան Գարունին . . .
- Մեր մահը, թշնամիին մահն է միայն . . .

«Բայց ինչո՞ւ կ'արտասուես դառնօրէն՝ ո՛վ Եղբայր կամ ընկեր Տառապանքի,  
 Տրտմութիւնը այլ եւս անվայել է Յեղիդ եւ արտասուքը աչքերուդ:  
 Զրահէ՛ մարմինդ ուժաբեկ եւ բուռնցքներդ ու սիրտդ պողպատէ՛  
 Մի՛ խռովեր լուծիւնը գերեզմաններուն, հառաչանքով կամ արցունքով,  
 Ոտքի կանգնէ՛, ոտքի կանգնէ՛, ահաւասիկ Արշալոյսը կը ծագի . . . »

Ու այն ատեն ես վճռականօրէն ոտքի կանգնելէ առաջ,  
 Ի՛նչ օրերէ ի վեր սպասող բոլոր հոգիներուն հետ՝  
 Ծունկի եկայ ու լուսակարօտ աչքերս Նորածագ Լոյսինյառած՝  
 Այդ Սուրբ Հողը համբուրելէն, երկարօրէն ու երկիւղածօրէն աղօթեցի . . . :





ԴԵՊԻ ԿԵԱՆՔ . . .

Ա. ՆՁՈՎՔԻ ԳԻՇԵՐԸ

«-Թէյասեղանի մը շուրջ հաւաքուեր էինք հայ ողբերգութեան առաջին գիշերը: Միտքի ու գաղափարի ընկերներս, գրեթէ բոլորն ալ հոն էին, մեր տունը: Ակնունին կար, Զարդարեանը, Խաժակը, Շահրիկը, Մինասեանը և ուրիշներ: Տաքուկ ու ընտանեկան զուարթ մթնոլորտ մը ստեղծուած էր, ու մենք՝ սամավարին ու դաւաթնեբուն արծակած շոգիներուն ետեւ ստուեր-»



ԲՐՈՑ. ԽԱՉԱՍԵՂԱՆԻ ԿԵԱՆՔՈՒՄ

տերազմին ու քաղաքական իրադարձութիւններուն շուրջ . . . :

«Եռացող ու փրփրուն ջուրին պղպշակուովին միօրինակ ձայնին հետ, գիշերային պահապաններուն երկաթապատ ձեռնափայտերուն նոյնքան միօրինակ ու ձանձրացուցիչ դոփիւնը կը խանգարէր երբեմն մեր վիճաբանութիւնը: Սամավարին կրակը նուա՛ն հատի պէս կ'առկայձէր ու անօրինակ փայլ մը կուտար դեղին արոյրին, որ ջուրի տարածութեան մէջ խորացած՝ դէմքերուն համար հայելիի դերը կը կատարէր:

«Բանաստեղծն ու դիտունը, հրապարակագիրն ու դաստիարակը հոն էին Հայուն Գողգոթայի, և ոճրագործներուն՝ բնաշնչման ծրագրի ծնունդի այդ սեւ գիշերը: Դ՛ուրսը, սովորական կեանքը կ'ընթանար, և շատերը յոգնած մարմիններէն, կանուխէն անկողին մտած էին: Ո՛վ կրնար գուշակել, ո՛վ կրնար մտաբերել, թէ դեւերն ու չար ոգիները, գիշերային այդ ժամուն, ինչպէս կը հաւատային ու կը հաւատէին մեր բարի նախնիքները, որոգայթներուն ու ցանցերուն էն դիւայինն ու էն զար՛ուրելին կը նիւթէին:

«Դուռը զարնուեցաւ յանկարծ:

«Ո՛վ կրնար բլլալ այս անսպասելի հիւրը, քանի որ ոչ ոք ունէինք բացակայ կամ ուշացած:

«Տեղէս կը ցատկեմ անմիջապէս ու կ'իջնեմ վար՝ դուռը բանալու համար: Զգուշութեամբ բայց կասկածով, կը բանամ դուռը:

«-Ի՞նչ կայ Հրա՛ջ» կը ձայնեմ, պատանի Զարդարեանը նշմարելով կիսաստուերին մէջ: Հրաջ գաղտագողի ու խորհրդաւոր նշան մը կ'ընէ, հասկցնելով որ իրեն անձանօթ մը կ'ընկերանայ:

«Ահաբեկած պատանիին երկիւղի ու ցասումի այդ արտայայտութիւնը չի պիտի կրնամ բացատրել փորձել: Անակնկալին անաւորութեանը առջեւ յուսախաբ հայութիւնն էր, զոր կը կարգայի պատանիին ղէմքին վրայ: Զարնուած ու իր արժանապատուութեանը մէջ վիրաւոր թուշունն էր, որ

չէր կրնար հաշտեցնել իր ազատ ու անկաշկանդ ճակարանքին համար դրուած արգելքը, որ զինքը արգելարան, բանտ կ'առաջնորդէին, գիշերին մէկը խեղդամահ ընելու համար . . . :

«-Հայրիկս հո՛ս է», կը կրկնէ Հրաջ, հեւասպառ ու խելայեղ: Ի՞նչ ըսէի, յայտնի էր, որ տղան դժուար դրութեան մը մասնուած էր, զինքը փրկել պէտք էր: Երբ «այո՛» կը պատասխանեմ, պատանին գաղտնի ոստիկանին դառնալով, «կը տեսնե՛ս, չէիր ուզեր հաւատալ, տունը մնտուկներուն ու դարաններուն մէջ պահուած կը կարծէիր»:

Հոս ընդհատեց իր պատմութիւնը, յառաջաբանը իր ցաւագին ու տխուր եղբերգութեան: Հանեց գրպանէն թաշկինակը ու տարաւ յոգնատանջ ու քնատ աչքերուն . . . : Արցունքի հեղեղ մը կը հոսէր երբեմնի վառվռուն ու կենդանի աչքերէն, որոնց յիշատակը միայն մնացեր էր, մինչ սիրտին խորէն բոխող հեկեկանք մը կուգար խեղդել անոր մարած ձայնը . . . :

«-Քեզի՛ միայն կը բանամ սիրտիս վէրքերը, սիրելիս: Հայր մը կրնա՞յ իր սիրելիներուն գերեզմանները փորել, ինչպէս մայր մը՝ որուն վիճակուած ըլլայ պատանքել դաւակի մը անշունչ դիակը: Բայց օրերս համրուած են, կը զգամ որ արիւնս երակներուս մէջ պաղլի կը սկսի: Ընկերներուս վերջին յիշատակը անշէջ կրակ մը դրած է հոգիիս մէջ, որ բովանդակ էութիւնս կ'այրէ ու կը լափլիզէ: Մարդիկ տարօրինակ կառուցուածք մը ունին. անհունօրէն ծանր ու անբուժելի կորուսանքներու առջեւ, իրենց կը թուի թէ ոտքերու տակ տարածուող հողը տեղի պիտի տայ ու անկարելի պիտի ըլլայ իրենց հանդուրժել սիրելի հոգիներու անդա՛րձ բաժանումը, սակայն շատ անգամ փնտռուած ու փայփայուած մահերն իսկ խոյս կուտան, թերեւս կեանքը աւելի՛ դաժան, աւելի՛ տառապագին ու աւելի՛ թունաւոր դարձնելու համար աւա՛ղ . . . : Ինձի բաժին ինկածը այս կեանքն է, սիրելիս: Յուսահատ մը չեմ և ո՛չ ալ յոռետես մը, ու եթէ անքան անհնարին տառապանքներէ վերջ, այսօր կ'ողջագուրուինք օտար երկինքի մը տակ, պատճառը լաւատես փիլիսոփայութեանս զրական օժանդակութիւնն է, որ ինձի ընկերացաւ բովանդակ խաչելութեանս օրերուն . . . »

Երկա՛ր շունչ մը առաւ. անընդհատ խօսիլ կ'ուզէր, ու ես քարայցած՝ մարգարէ-առաքեալի մը ունկնդրողի պէս, ամբողջ ուշադրութիւնս կեդրոնացուցեր էի իր աչքերուն և իր մեղրածոր խօսքերուն: Աչքերուն կրակն ու լեզուին բառերը զիս գինովցուցեր ու հմայեր էին:

«-Հայկական դժբաղդ երկինքը խաւարեցաւ նզովքի այդ գիշերը: Հայ մտաւորականութեան ծաղիկը, բարբարոս պարտիզպաններու կողմէ փետտուեցաւ, ու աստղերուն այնքան սիրուած հողը, անաւոր գիշերներու պարապութեանը մէջ, Յեղի մը գաւակներուն: Այնքան ճիգեր ու կորովներ, այնքան քրտինք ու արիւն, միտք և ուղեղ,



Մ Բ Բ Կ Ա Ռ Մ Ն Ե Բ

սիրտ ու հոգի դիւային խրախճանքի մը համար ապրած, տառապած, ինկած ու կանգնած էին, որպէսզի վատերն ու դաւադիրները յօշոտուած դիակներու հետ, հայ Մայրութեան, Այրիութեան և չարչարուած Կուսութեան արցունքներու գինին պարպեն արիւնտառած հայ մտաւորականներու գանկերով: Նզովքի այդ գիշերը տարին մեր բոլոր միտքերը:

«Արիւնտա ցուցանանդէս մը սարքել էր դաւադիրներուն նպատակը, ուր քով քովի, անբարբառ պիտի գային շարուելու բոլոր մեծ ու անմահ Զոհերը: Տարին արուեստագէտը, փաստարանը, բանաստեղծը, գրագէտը, հրապարակագիրը, ուսուցիչը, ուսանողը, բժիշկը, դեղագործը, վարդապետը, քահանան, վաճառականը, արհեստաւորը, տարին բոլորը, բոլորը...: Հայ միտքն ու Հոգին կը բանտարկուէին նզովքի այդ գիշերը: Ես՝ մոռցուած էի. ընկերներս, պաշտելի ընկերներս, հոգիս ու սիրտս իրենց հետ տարեր էին դէպի բանա... անկէ դէպի աքսորավայր... ու յետոյ... աւաղ... դէպի մահ...»

Այսպէս վերջացուց բազմաշարչար ուսուցիչս՝ Բրոֆ. Սաչատուրեան, երբ այնքան սրտատրոփ երկիւղներէ ու սպասումներէ վերջ, առաջին անգամ, Գոնիայի մէջ, գիշեր մը, ողջագուրուեցանք ջերմագին:

Աշնան արտասուէող գիշեր մըն էր: Հալածական հովը յուսահատ ու մեռնող հոգիներու վերջին մրմունջները կը բերէր հեռուներէն: Գերեզմանատան մէջէն կենդանի թաղուածներու խեղդուկ ոգորումներուն մարող վանկերը դէպի երկինք կը բարձրանային իրեւ նզովք ու անէծք...: Գուրսը, փողոցին տիղմին ու ջուրերուն մէջ, ոտնաձայներ կը լսուէին: Հալածանքը իր աւերը կը սփռէր չորս դին անկարեկիր ու անագորոյն: Կառքերու աղմուկը, շունիւր ոռնոցը և խաւարէն հալածական չարագուշակ բուերու ողբերգը, իրարու միացած՝ դժոխային երաժշտութիւն մը կը ստեղծէին. մութին մէջէն ժանտառաւի աչքերով, և հսկայ թեւերով դժնէ ոգիներու ցնծերգը լսելի կ'ըլլար կարծես:

Ո՞ր խորհուրդն էր, որ հոգիս իր թաղծութենէն, միաքս իր մռայլէն և սիրտս իր կակիծէն պիտի փրկէր գէթ ըստէի մը համար:

Փրկութիւնը անէութեան մէջ է, փիլիսոփայեց իմաստասէրներէն մէկը. մահուան գովքը հիւսեց կարմիր մեղանով և ապրիլը, կեանքը նզովեց վրէժի շանթահարող բռներով:

Միամտութիւն սակայն... մեր երկինքին տակ մեռելներն ու դիակներն ալ կը հալածուէին. մեռելներուն նուիրականութիւնը բորենիներու աշխարհին անձանօթ էր. անոնց ոսկրացած գանկերն ու փոսացած ակնակապիճերու պարապութիւնը, երկիւղով ու արհաւիրքով, ուրուականներու փաղանգը կը կերպարանաւորէր ոճրագործներու կարմրած աչքերուն, և ախտաւոր երեւակայութեան առջեւ...:

Գուրսը հովը, հալածական ու որբ հովը կ'ոռնար, ցաւի ու մահուան անհուն ելեւէջներով, անվերջ ողբերով...:

Մ Կ Բ Տ Ի Զ Պ Ը Մ Ս Մ Ե Ն Ե

Սիրոյ մերիկներով ամբուս  
Հեռ բաժակն աստերուն՝  
Բիբերուս վրայ փերեցի...  
Հոգիս իբրեւ մոլորեալ ցաւ  
Նիրհեց խորհուրդներու ովկեանին վրայ,  
Կարծելով պահ մը իր վիշտերուն վերեւ  
Տեսնել պատրանք լուսապսակ...  
Երբ անվերջ այգի մը ծարաւ  
Սքափեցայ իբրեւ ուխտալ  
Անմեղութեան առուակներուն մէջ մկրտուած.  
Ոսփի ելայ, դեռ բարձր շիթեր կը ծորէին հոգիէս...

Երբ ես բեւեռս կարկառեցի,  
—Նայուածքներս կապոյտին մէջ նուաղած,—  
Իր երկնաբոյր նակսին  
Կուրծքս իբրեւ խորան օծելու...:  
Աւաղ, մոխիր գրկեցի,  
Ու սեւ պատանք մը՝ հեւեհեւուն վրայ պաշտումս:  
Ո՛ւր է, Տէ՛ր, կոյսն այդ լուսածիլ  
Որ ցուկին վրայ բառած՝  
Իր նայուածքին հրեղէն վրձինով  
Կ'ուրուագծէր սիրոյ օրեւանը անցայց,  
Դեպի ուր յիմար նաւս կը սուրար,  
Իր առագաստ փոթորիկներուն յանձնած,  
Մինչ ես ցնորակո՞՞մ՝  
Կ'ուզէի յաւիտեան ըմբռնել  
Աչքերուն մէջ հայելիացած երանութեան ակը լուս:  
Սիրք բազինն եր նուիրական, [սաբուխս:  
Որուն պատուանդանին վրայ դրի,  
Աղօթներուս ցուպը ու իբրեւ գոհ  
Բարձրացայ հոն սիրոյ բոցին յանձնուելու...:  
Արդեօք ո՞ւր պիտի գտնեմ վերջին ափունքն իմ կա-  
Ո՞ր վէս ժայռերուն վրայ պիտի փերեմ [roshtu  
Դաշխուրանն իմ պաշտումս,  
Եւ որոնց ապառաժին վրայ անժայիս  
Քանդակեմ սեւ սապանագիրն իմ սիրտս...:

Օ՛հ, եկո՛ւր կրկին պատրանքներու նամբէն,  
Հմայքներուդ մէջ ես լոգնամ աղաւնիի մը պես  
Ու արդարագոն եթերին մէջ դրուեմ շունչ հրեղէն,  
Վե՛ր առ հեղ մը բիբերդ լուսավերս  
Որ իբրեւ օրհնութիւն խաղաղի  
Մերկումներուս խոսովը հսկայ:  
Ի գո՛ւր ժայիսներուս ջինջ բնաւին վրայ  
Հոգիս քրքուաց իբրեւ դաւնակութիւն  
Սիրոյ մեծ նաւասարդի մը համար...:

Երբ մօտեցայ փխրուն սիրտս երգ ճալու,  
Ինչո՞ւ սարսփահար փախար իբրեւ եղնիկ.  
Թուր իբրեւ կախաւ երագային  
Սիրոյ ամալի կղզիներու մէջ լէելով գիւ.  
Արդ իբրեւ եզնաւոր յուշերդ սիրտս սեղմած՝  
Կը բափառիմ, կրկին օր մը անոնցմով ձուլելու  
համար՝  
Յոյսերուս յիմար ովկիանին փարոսը յաւիտեանական.  
Ա՛յ պիտի փակեմ քարքիչներս յաւե՛ս բոլոր յուշե-  
րուս առջեւ,  
Ու պիտի յանձնուիմ մահուան լոխ յորձանքներուն...:

Մ Կ Բ Ս Մ Ա Բ Բ Ա Զ Ս Մ Ե Ն Ե



# ԲԺԻՇԿԻՆ ԷԶԸ

## ԿԷՍ-ԲԺՇԿԱՎԱՆ

Gaité, exercice et un modeste repas,  
Voilà trois médecins, qui ne trompent pas.

Ահաւասիկ խտացումը այն առողջապահական կանոններուն, զորս երկու տողով արտայայտեց Ֆրանսացի նշանաւոր փորձառու բժիշկ մը, երբ իր մահուան անկողնին շուրջ հաւաքուած պաշտօնակիցներ՝ համեստօրէն իր կարծիքը կը խնդրէին առողջ ապրելու մասին:

Կը յիշէ՞ք պատմութիւնը հնդիկ իշխանի մը, որ ծերունի խորհրդականին առաջարկին համեմատ երջանիկ ապրելու համար հովիւի մը շապիկը փնտռել կուտայ որ հագուի: Երկար փնտռութենէ վերջը, անտառի մը մէջ ծառի մը ստուերին տակ նստած կը գտնեն զուարթ հովիւ մը որ սրինգով կը նուագէր: Հովիւին այս զուարթութիւնն ու անհոգ վիճակը տեսնելով երջանիկ արարած մը կը կարծին իշխան, և ամէն գինով կը խնդրեն անոր շապիկը:

Շապիկ չունէր ան, բայց երջանիկ էր:

Շարլ Ժ. րդ երբ իր սովորութեան համեմատ առտուն կանուխ շրջան կ'ընէր Բարիզի մէջ՝ կը հանդիպի գրգռեալներով ծածկուած կարմրերես կայտառ պատանիի մը, որ կ'երգէր: Չմեռ էր: Թագաւորը կը կեցնէ տղեկը և կը հարցնէ զարմանքով. «Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ մենք մուշտակներով ծածկուած կը մսինք, դուն՝ պատառատուն հանդերձներու մէջ զուարթերես կ'երգես.— Որովհետեւ, Տէ՛ր Արքայ, կը պատասխանէ պատանին, հոգ չեմ ընել որ և է բանի մասին, բաւական է որ պատառ մը հաց ունենամ:»

Այս երկու օրինակներէն ալ կարելի է հետեցընել թէ երջանկութիւնը հարստութեան մէջ չի կայանար և թէ երջանիկ և առողջ ապրելու համար պարզ ու զուարթ կեանք մը պէտք է վարել: Մարդկային ամենէն ծանր վիշտերն ու յոյզերը, խորունկ ցաւն ու տառապանքը, սիրելիներու կորուստին հանդէպ տածուած անմխիթար սուգն ու կսկիծը, ամէնը, ամէնը կարելի է մեղմել ու նոյնիսկ փարատել զուարթութիւնով. ո՛վ որ հոգերու և վիշտերու առջեւ բարոյական կորովը կը կորսնցնէ ու կը տառապի անյուսօրէն, կը քայքայէ առողջութիւնը, որովհետեւ մեր բարոյական—զգացական յուզումնալի կեանքը աւելի կ'ազդէ մեր ընդհանուր առողջութեան վրայ, քան մարմնական գրկանքները, որոնք ընդհակառակը աւելի կ'ամրապնդեն մարմինը և հիւանդութիւններու ժամանակ աւելի մեծ չափով դիմադրելու ուժ կուտան: Մինչդեռ մէկը՝ որ մեղկ ու շուայտ, կամ խիստ անկանոն ու փարթամ կեանք մը վարած է՝ շուտով կը կորսնցնէ իր փափուկ առողջութիւնը, ու հիւանդութեան մը պարագային կը

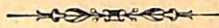
կորսնցնէ նաև բարոյական կորովը: Առանց թըշուառութեան երջանկութիւն չի կայ: Ինծի համար երջանկութիւնը առողջութիւնը ըսել է և առողջութիւնը՝ երջանկութեան համար պայման է: Իսկ առողջութեան համար զուարթ պէտք է ըլլալ: Եթէ տխուր էք կամ սրտաբեկ, հոգեկան տագնապներով ու մղձաւանջով պաշարուած, կամ զայրացած, ճաշի մի նստիք երբեք, առած սրնունդնիդ թոյնի մը պէս լիսասակար պիտի ըլլայ ձեր ստամոքսին, որ պիտի թերանայ իր մարսողութեան պաշտօնը կատարելէ, որովհետեւ հոգեկան ամէն յուզումի ժամանակ սիտքը կը գործէ, կը գործէ ի վնաս մարմնին: Գործելու համար, միաբնիկային կենդանային արարչահիթը կը խուժէ հոն՝ այն գործարանին մէջ՝ որ պէտք ունի արիւնի: Եթէ ուրախութենէ գինովցած էք, դարձեալ մի ուտէք: չէ՞ք լսած որ մարդ չափազանց ուրախութենէն անօթութիւնը կը մոռնայ և ախորժակը կը կորսնցնէ: Մի՛ զարմանաք՝ երբ ըսեմ թէ չափազանց ուրախութենէն մեռնողներ ալ կան: Պատճառը՝ արեան ուղեղային յանկարծական համախուռումն է: Մարմնական աշխատանքէ շատ յոգնած էք, կամ բուռն մարզանքի հետեւանքով ամբողջ արիւննիդ ձեր մկաններուն մէջ խուժած է, դարձեալ մի՛ ուտէք անմիջապէս: Եթէ մտաւորական աշխատութիւնով կը զբաղիք, հանգստացէք քիչ մը ու յետոյ կերէք: Երբ կ'ուտէք՝ միտքերնիդ թող չի գործէ. հրաբորբոք յոյզերն ու կիրքերը և բուռն զգացումները ախորժակը կը խանգարեն:

Առողջութեան երկրորդ և անմխտելի պայմանն է չափաւոր մարզանքը, հոգ չէ թէ այդ մարզանքը՝ նոյնիսկ պարզապէս պտոյտի մէջ կը կայանայ. (goand get an appetit) կ'ըսեն անգլիացիք. մարմնակրթանքի մասը կը կազմէ նոյնպէս պարզ, չմշկելը, լողալը, լեռնային ճամբորդութիւնները, նաւարկութիւնը. իսկ եթէ ասոնց նուիրուելու արամադրելի ժամանակ չունիք, կըրնաք մկանային օգտակար արհեստով մը զբաղիլ, օր. փայտ կտորել, հիւսնութիւն, դարբնութիւն, պարտիզպանութիւն: Ընդ այդ է պատճառը, որ արհեստաւոր մարդիկ և մանաւանդ երկրագործները, ձկնորսները՝ աւելի զօրաւոր են ու առողջ քան գրասենեակի վատառողջ օդը շնչող մտաւորական աշխատանքով պարագոյները, որոնք ընդհանրապէս նստակեաց կեանք մը ունենալով շատ անգամ կը տառապին պնդութենէ. իսկ պնդութեամբ կերակուրներէ տարբազարուած, մանաւանդ միսի քայքայումէն ու նիսումէն կազմուած, լիսասակար նիւթերը՝ մարմինը կը թունաւորեն. այս նիսումը (putréfaction intesticiale) ամէն օր աղիքը րապէս միսով կը սնանի, սնունդ մը՝ որ բացարձակ և անհրաժեշտ չէ մարմնի պահպանման համար. միսով սնանիլը պարզապէս սովորութեան արդիւնք է, սովորութիւն մը, որ դարերէ ի վեր ու զգացումները կ'արթնցնէ: Միսի չափազանց գործածութիւնը և ալքօլը՝ կրնան մարդս մոլութեան և մոլորութեան առաջնորդել:

Բժիշկ Ա. ՊԱՆՈՍՅԱՆ



### ՀԱՅ ՀՈՐԻՉՈՆԵՆ



Գրական եւ զեղարուեստական նորութիւններ. — Կը դառնան. — Նուագահանդէս մը կը պատրաստուի. — ԵԱՆԹԻ կեփերփիուները. — Նոր սերունդը՝ յորջ գրականութեան հասնողը. — Մարգարէի մը օրագիրը. — ԵԱՆԹԻ պարգեւաւոր մրցումը. — Վանի ինքնապաշտպանութիւնը. — Արձակ ֆերբուստ ու նսանաւոր ֆերբուստ.

Հաճոյքով ընդունեցինք մեր Խմբագրատունին մէջ այցելութիւնը Բրոֆ. Յակոբեանի, որ երկար ու արկածալից ճամբորդութենէ մը վերջ կը դառնայ կրկին Պոլիս: Բրոֆ. Յակոբեան Եանթի հազորդեց կարգ մը գրական-գեղարուեստական տեղեկութիւններ, զորս մեր ընթերցողները մեծ հետաքրքրութիւնով պիտի կարդան վստահաբար:

— Մեր պատուական բարեկամը՝ տաղանդաւոր նկարիչ Փանոս Թէրլէմէզեան Վանի ինքնապաշտպանութեան կռիւի մէջ մեծ մասնակցութիւն ունեցած է: Հայկ. Սպայակոյտին մաս կազմած է: Իր յանդուգն նկարագիրը ծանօթ ըլլալով մեզի, կ'երեւակայենք թէ ինչ ներուստական քաջութիւններ գործած է: Դժբաղդաբար իր վերջին նկարները կորսնցուցած է կռիւներու միջոցին:

— Սարգիս Խաչատուրեան Կովկասի մէջ դարձած է յայտնի նկարիչ մը, բոլորովին փոխած ըլլալով իր նկարչական մեթոտը: Վերջին անգամ առաջին մրցանակ չահած է:

— «ԳԵՂԱՐՈՒԵՍ» հանդէսին վեցերորդ թիւը լոյս տեսած է Թիֆլիզի մէջ, երեսուն ռուպլի գինով:

— Ռուբէն Զարդարեանի երէց որդին՝ Ռաֆայէլ Զարդարեան, նոր գրողներու շարքին մէջ անուն մը չահած է: Հրաչիայ Զարդարեան՝ կրտսերը, որ ջութակահար է, կը գտնուի Բարիզ, և կը հետեւի Սօրպօնի երկրաչափական դասընթացըներուն:

— Զապէլ Եսայեան այս միջոցիս կը գտնուի Պարսկաստան. կը պատրաստուի Բարիզ մեկնելու, ինչպէս կը գրէր վերջերս Տիկին Ռուբէն Զարդարեանի:

— Վահան Թոթովենց Կովկասի մէջ մտադիր էր անգլիերէն թերթ մը հրատարակելու:

— Վրթանէս Փափազեան գրած է նոր թատերախաղ մը՝ Հայրենիքի համար: Թիֆլիզի մէջ Հայ Տրամաթիքական Միութիւնը պատրաստութիւններ կը տեսնէր ներկայացնելու համար գայն:

— Երվանդատէի վերջին թատերախաղը Արևախրի Օրերին վերնագիրը՝ կը կրէ: Գրական ասուլիս մը տեղի ունեցած է Երվանդատէի մասին, Թիֆլիզի Գօնսէրվաթուարի դահլիճին մէջ:

Սկանակ դերասան, Պ. Եանան Սարեան, որ նոր վերագործած է Կովկասէն և որ կ'անդամակցի Հայ Տրամաթիք Դերասանների Միութեան, մեզի տուտու նաև հետեւեալ շահեկան տեղեկու-

թիւները՝ Կովկասայ թատերական կեանքի մասին:

— Հայ Տրամաթիք Դերասանների Միութիւնը կը կազմեն Աբելեան, Իսահակ Ալիխանեան, Տիկին Մայսուրեան, Աւետեան, Անդրանիկ և իր կինը՝ Տիկին Ազնիւ, Արուս Ոսկանեան, Ոսկան Ոսկանեան, Միշէ Ալիքսանեան, Ռչտունի, Տիկին Գուլազեան, Տիկին Յամմիկ ևն.:

— Տիկին Ադամեան, գրեթէ սովէն, մեռած է Թիֆլիզ:

— Տէր և Տիկին Սեւուսեան կը գտնուին Հիւսիսային Կովկասի հանքային ջերմուկները: Պոլէվիքներուն ձեռքն են. բայց Պոլէվիքները ա՛յնքան կը գնահատեն դերասանները, որ անոնց ձեռմակ հաց կուտան: Ասիկա ամենամեծ պատիւն է զոր կ'ընեն իրենց համակրութիւնը շահողներուն հանդէպ: Տիկին Սեւուսեան Հիւս Աստուածներուն մէջ Սեթայի դերը կը կատարէր:

— Պոլսահայերու ծանօթ վահրամ Փափազեան դարձած է նշանաւոր դերասան մը: Մոսկուա կը գտնուի և Սինէմայի յայտնի թատրոնէն կը ստանայ հազար ռուպլի ամսաթոշակ: Իր յաջողութիւնը մեծ մասով կը պարտի իր արտաքին գեղեցկութեան և կրթուած ձեւերուն:

— Դերասան Զարիֆեան Երեւան կը գտնուի: Հայ-Վրացական վերջին դէպքերը տեղի չունեցած, Թիֆլիզէն դերասաններ ուզած էր ներկայացումներ տալու համար: Վերջին կառախումբն էր որ Թիֆլիզէն մեկնեցաւ, և լուր չի կայ թէ ինչ եղան հրաւիրուած դերասանները: Ասոնց մէջ կը գտնուէր նաև դերասան Եանիաթունեան:

— Մօտ ատենէն Պոլիս կը հասնին Աբէլեան, Մայսուրեան, Ալիխանեան դերասանները և Տիկին Մայսուրեան դերասանուհին:

Պուլկարիայէն վերադարձան ծանօթ բանաստեղծ Վտարանդին և Եանթի աշխատակիցներէն Խաչիկ Գավալճեան: Այս վերջինը Բարիզ գլուխուած միջոցին յաջողութիւն մը ձեռք ձգած է Կիւսքալ Ֆրայիի վրայ ըրած իր կարեւոր ուսումնասիրութիւնով, զոր գրած է Ֆրանսերէն լեզուով՝ իբրև թեք Սօրպօնի գրական դասընթացըներուն:

Տարագրեալներու օգտին կը պատրաստուի մեծ նուագահանդէս մը, որուն պիտի մասնակցի նաև ծանօթ գեղարուեստասէր ըմբիշ մը:

Մեր աշխատակիցներէն Արտաշէս Վանարեան պիտի սկսի էնթերփիուներու շարք մը, մեր պատրաստած ծրագիրին համաձայն:

Ահաւոր Տարիև ինչ ազդեցութիւն լրած է վերապրող գրագիտներուն եւ արուեստագիտներուն վրայ:

Մեր աշխատակիցը պիտի հաւաքէ նօթեր և տպաւորութիւններ, զորս պիտի հրատարակենք Եանթի մէջ, յաճախ նկարներով, ձեռնարկ մը, որ վստահ ենք, մեծ ընդունելութիւն պիտի գտնէ մեր գրական շրջանակներէն:



Հաճոյք մըն է մեզի համար տեսնել այն շահագրգռութիւնը զոր ցոյց կուտայ մեր նոր սերունդը՝ լուրջ գրականութեան հանդէպ: Այսպէս մասնաւոր հետաքրքրութիւնով նորերը կը խլեն Սիւսանի ի հոյակապ Ամբողջական Գործը և «Ոստան»ի հաւաքածոն, որ կը բովանդակէ այնքան սքանչելի էջեր՝ Հաուրդմանէն, Պէր. Շուրիէն, Օսքար Ուայլտէն, Իպսէնէն, Թոլսթոյէն, Մորասանէն և բոլոր մեր հայ գրիչի վարպետներէն: Նոր սերունդին՝ դէպի բարձր գրականութիւնը ցոյց տուած այս նախընտրութիւնը հպարտութիւնով կ'ուռնեցնէ մեր սիրտը, որովհետեւ կ'զգանք թէ արդէն իր հոգեւարքին մէջ է այն սեռը, որ թեթեւ գրականութիւն կը կոչուի:

Մեր աշխատակիցին՝ Յովհաննէս Տոնմիկի թարգմանած Պասկերազ և Խաղաղութիւնը՝ Ժ. Գարու հանրապետական մեծագոյն բանաստեղծին՝ Վիգթօր Հիւկօի ներշնչուած քարոզութիւններուն մէկ հոծ ամփոփումն է, քաղաքային ու ընկերային խնդիրներու շուրջ, որոնք կը շօշափեն Ի. Բ. Գարու համաշխարհային պատերազմն ու առաջիկայ տեսական խաղաղութիւնը, և գրական շքեղ ոճով մը կը վճռեն, կը գուշակեն ու կը պատկերացնեն ապագայի մեծ պայքարը, սեւօրհասի յաղթանակն ու նոր աշխարհավարութեան մը հիմերը: Եթէ պատերազմի մղձաւանջային օրերուն, Հիւկօի այդ գրքոյկը կարենային կարգալ մեր շատ մը յոռետեսներն ու յուսահատները, ապահովաբար միջիթարութեան ու հաւատքի լայն շունչով մը պիտի կրնային ոգեւորուիլ: Հիմա իսկ, ան վերին աստիճան հետաքրքրաշարժ

է ու այժմէական, ապագայ խաղաղութեան մասին իր յայտնութիւններով, ու միեւնոյն ատեն գրական զգլխիչ վայելք մը, որ ա՛լ աւելի կը մեծնայ ամէն նոր ընթերցումի:

Յաջորդ թիւով պիտի ծանուցանենք ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ-ԳՐԱԿԱՆ ՊԱՐԳԵԻԱԻՈՐ ՄԵՍ ՄԸՐ-ՅՈՒՄԸ, որ պիտի հետաքրքրէ հաւասարապէս թէ՛ մտաւորական դասակարգը և թէ՛ ժողովրդային խաւերը:

Անոնք որ մեր 9—10 թիւին մէջ կարդացին Վանի Ինքնապաշտպանութիւնը, գրուած՝ Միս Նէրի կողմէ, կը հարցնեն թէ ինչո՞ւ չենք հրատարակեր անոր շարունակութիւնը: Այդ վերջին ծայր շահեկան էջերը, լոյս պիտի տեսնեն մաս մաս, Շակրի մէջ, և կ'արժէ որ ամէն հայ կարգայ զանոնք, գաղափար մը կազմելու համար այն հերոսական կռիւի մասին, որ Վանի Ինքնապաշտպանութիւնն է:

Վահրամ Թաթուլ որ կը յայտարարէ թէ ճաշակող մըն է Օր. Մաննիկ Պէրպէրեանի գրականութեան, ոտանաւորի թարգմանած է Շակրի 9—10 թիւին մէջ լոյս տեսած անոր արձակ մէկ երգը:

Հրատարակելով այդ ոտանաւորը, Օր. Պէրպէրեանի արձակ բնագիրին հետ դէմ դէմի, կը խորհինք թէ հետաքրքրական պիտի ըլլար լսել, այս առիթով, շահագրգռուողներու և նոյնինքն հեղինակուհիին կարծիքը՝ ո՛չ միայն այս բանաստեղծութեան, այլ առհասարակ արձակ-ֆերբուածի ու ռսանաւոր-ֆերբուածի մասին:

ՇԱԿՐԱՐԵՍԸ

Կ Ա Ր Օ Տ

Իմ կարօտի ժամերուս, կը ճնին միտքիս առջեւ հանդարտ ջուրերու եզերքներ, անհառներէն քիչ հեռու...

Հոն է որ պիտի ուզէի սիրելի քեզ խենթի մը պէս...

Եւ միջօրեաներուն երբ ջուրերը աղամանդ են եւ երբ անհառները այնքան սեւ, դուն պիտի գայիր ինձի այդ ջուրերուն եզերքը, մօտակայ անհառներէն փախած եղնիկի մը պէս շէկ ու հպարտ...

Ու այդ անհուն հանդարտութեան մէջ քու սիրտիդ սրովիւնը ինձի համար պիտի ըլլար ամբողջ աշխարհին ձայնը...

Եւ երբ թեւերս գրկէին քու մարմինդ, պիտի կարծէի ամբողջ տիեզերք գրկած ըլլալ...

Կ Ա Ր Օ Տ

Պահերուն մէջ իմ կարօտիս՝ կը ծագին, Մտքիս առջեւ, անհառներէն քիչ հեռու, Անդորրական վրճիտ արիւն ջուրերու...: Հոն կ'ուզէի, հոն սիրելի քեզ, խանդազի...

Ու երբ ջուրերն՝ աղամանդներ լուսասու, եւ անհառներն են այնքան սեւ, կ'եսորին, Շէկ ու հպարտ՝ ինչպէս եղնիկն անհառին՝ Ուրկէ սրբեր է խո՛յս, — ինձի՛ գայիր դու...:

Գայիր ինձի, եզրը խաղաղ ջուրերուն...: Հոն, քոչափիւն հանդարտութեան մէջ խորին, ինձի համար՝ ձայնը արտիդ բարբախուն՝

Ձայնը ըլլար պիտի ամբողջ աշխարհին...: Իսկ երբ գրկեն, գրկեն մարմինդ՝ իմ թեւերս, Տիեզերքն ամբողջ պիտի գրկած ըլլամ ես...:

